

IRODALOM

PLIHÁL KATALIN:

Nyomatott magyar föld- és éggömbök 1840–1990

Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016, 231 p. (+DVD)

Magyarországon az Országos Széchényi Könyvtár vállalkozott első alkalommal arra, hogy a magyar nyelvű föld- és éggömbökből önálló kiállítást rendezzen. A *Nyomatott magyar föld- és éggömbök a kezdetektől napjainkig* gyűjteményes kiállítás 2010. október 2-től 2011. március 31-ig volt megtekinthető. A kiállítás kurátorának, a forrásértékű, szép kiállítású kötet szerzőjének, PLIHÁL KATALINNAK az érdeme, hogy – magyarországi és osztrák egyházi és világi közgyűjteményekben fellelhető anyagból kölcsönözve, és magángyűjtők önzetlen segítségét igénybe véve (CSÁSZI TAMÁS, KORÁNYI G. TAMÁS, CSERI JÓZSEF), akik féltett kincseiket bocsátották rendelkezésre – nagyszerű anyag tárult elénk a várbeli kiállításon, és most kiadványba szerkesztve mutatja be a hazai nyomtatott glóbuszok készítésének másfél évszázados történetét.

Az első fennmaradt földgömb abból az évből, 1492-ből származik, amelyben Kolumbusz felfedezte Amerikát. A kéziratos glóbusz egy nürnbergi városatya és kereskedő fiának, MARTIN BEHAIMNAK a munkája. Az 51 cm átmérőjű „földalma” napjainkban a nürnbergi Német Nemzeti Múzeum gyűjteményét gazdagítja.

Az első nyomtatott 12 cm átmérőjű – fametszetes – földgömböt pedig Martin Waldseemüller készítette 1507-ben. A gömb szegmenseinek térképi képe, amelyen először szerepelt az *America* név, az ugyanabban az évben Strasbourghban megjelent, 12 lapból álló, nagy formátumú világ-térképének, a *Universalis Cosmographia*-nak egyszerűsített tartalmú kicsinyített nyomata. (Az eredeti nyomatok a Minneapolisi Egyetem könyvtárában találhatóak.)

A reneszánsz fellendülés Magyarországon a glóbuszkészítésben is érezte hatását. Mátyás király részére HANS DORN domonkos szerzetes 1480 körül éggömböt készített. A sárgarézbe gravírozott csillaggömb napjainkban a krakkói Jagelló Egyetem gyűjteményében látható.

A 16–17. században, a reneszánszt követő barokk korban a földgömb a főúri udvarok ked-

velt játékszere, díszes érdekessége lett. A 18. század elejére a földgömb megújodott, mert a pedagógia tudománya felismerte benne a szemléltetőeszközt. A glóbuszokban az iskolák az oktatás segítségét látták, és egyre nagyobb számban igényelték. Pest városa például 1757-ben a piarista gimnázium számára 48 guldenért két Doppelmayer-féle földgömböt vásárolt. Az első magyar iskolai földgömböt Szablik István piarista tanár készítette 1784-ben. A debreceni református főiskolán a togátus diákok 1791-ben a földrajz oktatását segítő, 100 cm kerületű földgömböt szerkesztettek. A kéziratos glóbusz ma a kollégium múzeumában látható.

A 19. század fordulóján már sok különféle glóbusz volt az iskolákban. A tanárok maguk készítettek kéziratos földgömböket, mert az 1777-es Ratio Educationis már előírta a földgömbök iskolákban való alkalmazását. 1840-ben Nagy Károly, ez a külföldön tanult és a világot bejárta matematikus és gazdasági szakértő, egy 12 coll átmérőjű (kb. 32 cm) mintagömböt készített Jüttner osztrák ezredes két lábnyi átmérőjű tekéje után, angol és francia térképek segítségével. Ez az első nyomtatott földgömbünk. A földgömböket Bécsben sokszorosították a magyar iskolák számára. Majd még ugyanebben az évben egy hasonló nagyságú éggömböt is szerkesztett, amelyen 1600 csillagot tüntetett fel. A Magyar Tudományos Akadémia javaslatára a föld- és éggömböt magyar nyelvű felirattal látta el. A földgömb felirata az *Első magyar földteke, a legújabb kútfők után* volt.

A *Hírnök* 1840. évi 77. száma örömmel adta hírrül a magyar közönségnek, hogy az első magyar földtekék elkészültek, és hogy Batthyány Kázmér gróf bőkezűségéből minden olyan iskola ajándéku kapja azt, amelyben a *földíratot nagyobb terjedelemben tanítják*. Fel is sorolta 83. számában ezeket az iskolákat, és bizony nem volt ez több 44-nél. Az éggömböt Batthyány rendelkezésre a párizsi CHARLES DIEN készítette, aki magát a gömb feliratában magyarosan Dien

Károlynak nevezte. A földgömbök felhasználásához Vállas Antal, korának tehetséges, hányatott életű csillagásza gyakorlati utasításokat írt. *Az égi és földtekék használata* című nagyszerű munka később matematikai és földrajzi alapanyagává vált.

Az abszolutizmus idején cseh, osztrák és német glóbuszok kerültek a magyar oktatási intézményekbe. Ez a helyzet az 1867. évi kiegyezést követően sem változott, mert magyar földgömböket sorozatban senki sem állított elő. A kiegyezés után a magyar iskoláknak a prágai Felk cég százával szállított magyarított föld- és éggömböket. A külföldi gömbök magyar felirattal való ellátásáról GÖNCZY PÁL, az Oktatásügyi Minisztérium államtitkára gondoskodott. A földgömbök két típusban, három különböző nagyságban, 8, 12 és 18 col (21, 31,6 és 47,4 cm) átmérővel kerültek forgalomba. A gömbök tartozéka volt egy fokbeosztásos meridián kör és horizonti kör naptárral. A drágább, teljes felszerelésű, három falábon álló glóbusz lábai közé kompasz volt erősítve. Gönczynek kortársa volt Hunfalvy János, a pesti egyetem földrajz-professzora. Hunfalvy az 1860-as évek végén külföldi példák és adatok alapján tervezett egy 24 cm átmérőjű glóbuszt. A gömb címe: *A Föld a legújabb felfedezésekkel, magyarította Hunfalvy János* bizonyítja, hogy munkája lényegében átdolgozás volt. A gömböt a már jól bevált Felk cég kivitelezte. Mind Gönczy, mind Hunfalvy földgömbjei – egyetlen kivétellel – csak egy kiadásban láttak napvilágot. A forgalomba hozott glóbuszok elfogytak, elhasználódtak, de pótlásukról senki sem gondoskodott. Ebben közrejátszott, hogy Gönczy magyarított gömbjeit komoly kritika fogadta. A földgömbök sorsa végleg megpecsételődött, amikor egy 1908-ban kiadott közoktatásügyi rendelet *fogyatékos és avult tartalma, valamint a magyar közjogba ütköző hibái miatt* a magyar iskolákból a még meglévő darabokat kiltította.

KOGUTOWICZ MANÓ mögött már elismerésre méltó térképészeti munkásság állott, amikor 1896-ban glóbuszok gyártásába fogott. (Az egykori katonatiszt CSÁKY ALBIN közoktatásügyi miniszter támogatásával 1890-ben alapította intézetét, amely kezdetben csak a bécsi Hölzl cég fiókvállalata volt. 1892-re a budapesti intézet *Kogutowicz és Társa* cégnevét állító-sította magát, majd a cég 1901-ben átalakult Magyar Földrajzi Intézet Rt. néven. A Földrajzi Társaság elnöke az 1897-es közgyűlésen örömmel jelentette, hogy elkészültek az első 25,5 és

51 cm átmérőjű földgömbök. Kogutowicz nagyobbik, 51 cm-es földgömbjét teljes felszereléssel is ellátta, úgyhogy tökéletesen alkalmas volt glóbuszgyakorlatokra, sőt a budapesti egyetem geográfus professzorával, Cholnoky Jenővel egy gyakorlatokat és feladatokat tartalmazó füzetet is íratott. Ezt a gömböt később *Indukció-földgömb* címen palafelülettel és piros fókálózáttal is forgalomba hozta. Kogutowicz földgömbjei a legkényesebb igényeknek is megfeleltek, úgyhogy külföldi iskolák is használták. Ezért a századfordulón be is rendezkedett a Földrajzi Intézet német, olasz és szlovén nyelvű glóbuszok gyártására is. A magyar kartográfia külföldi elismerésének csúcspontján állt a századfordulón, termékei párizsi kiállítási aranyérmeket hoztak. Az első világháború utáni években megállt a gömbkiadás. Az intézet elvesztette önállóságát. Az iskolák és a nagyközönség igényeinek kielégítésében kényszerű szünet állt be. Csaknem négy évtizeden át Kogutowicz földgömbjeinek segítségével folyt a magyar földrajzoktatás, míg az 1920-as évek végén TURNER ISTVÁN alapította *Domborművű Térképészeti Műintézet* új földgömbök szerkesztésébe és forgalmazásába kezdett. Turner 1930-ban elsőnek kis, nem tudományos célokra szolgáló 11 és 17 cm átmérőjű földgömböket, majd egy évvel később 20 és 25 cm-eseket hozott forgalomba. Még 1930-ban készült el 32 cm átmérőjű domborművű földgömbje. A gömb szerkesztésében részt vett Kogutowicz Károly, a névírást Takács József tervezte, a nyomdai munkák pedig a katonai térképészet otthonában, a M. Kir. Állami Térképészeti Intézetben készültek. Az 1:40 millió méretarányú, hét színnel nyomott, domborított földgömb különlegesen értékes taneszköze lett a magyar iskoláknak. Több változatban, felszeretlenül, fél meridián körrel és teljesen felszerelve is forgalomba került. Politikai testvérkiadása 1937-ben jelent meg. A 32 cm átmérőjű gömb teljesen új névrajzzal készült. Névjajza azt a helyesírást használja, amelyet az ÁTI Kisatlasz, ami nem véletlen, hiszen szerzőjük azonos. Ezt a gömböt KÓKAI LAJOS könyvkiadója adta ki, aki a harmincas évek végén kezdett bekapcsolódni a térképkiadásba, és akinek számos értékes kartográfiai mű napvilágra hozatala köszönhető. Ilyen modern és ilyen gazdag névrajzú földgömbje még nem volt a magyar térképírásnak. A magyar kartográfiának hat évtized alatt két glóbuszszorozata jelent meg, a kisebb és nem tudományos értékű gömböktől eltekintve, mintegy tizenhat változatban. A második világ-

háborút követően, 1951-ig a régi nyomatot átalakítva adtak ki gömböket. Az átalakítás abból állt, hogy a politikai tartalomra átrajzolták a háború utáni változásokat, és a névrajzban az ismertebb nevek helyesírását helyesbítették. Az államosítás után a gömböket *Fővárosi Neon Földrajzi Tanszerosztálya* név alatt az államosított Turner-féle dombortérképészet készítette a tulajdonosból alkalmazottá változtatott TURNER ISTVÁN irányításával. (A meglepő új név magyarázata: ez az állami cég volt a szomszédja a Tisza /ma Balzac/ utcában a dombortérképészetnek.) Az újonnan szerkesztett gömbsorozat első darabjai 1954-ben készültek el. A földgömbkészítésben 1954-től szerkesztői munkatársként Füsi Lajos dolgozott. A 11, 17, 20, 25, 32 és 40 cm átmérőjű fizikai földrajzi és politikai tartalmú glóbuszok 1957-ig folyamatosan készültek. *Profiltisztítás* eredményeként a *Fővárosi Neon tanszerosztálya* minisztertanácsai döntésre átkerült az 1954-ben alapított *Kartográfiai Vállalathoz*, így lett 1959-től a vállalatnak glóbuszkészítő és térképkasírozó üzeme. Az 1964-től új földgömbösorozat indult. A nyugalomba vonult Turner István (1960-tól az ELTE Térképtudományi Tanszéke munkatársaként vett részt az egyetemen egyedi tematikus földgömbök szerkesztésében) a Kartográfiai Vállalat felkérésére megszervezte 13 cm-es, majd 25 cm átmérőjű politikai gömbök kiadásának munkáit. Mindkét glóbusz a nagyközönség számára készült, de csak néhány évig forgalmazták, azóta szinte nyomtalanul eltűntek.

A következő évtizedekben az érdeklődők „ellátására”, kis számban, csak NDK-s kooperációban készültek vállalati földgömbök. Említésre csak az 1986-ban készült, saját tervezésű, 40 cm átmérőjű szétszedhető Föld-modell méltó, melyet a Nemzetközi Térképészeti Társulás 1989-ben innovációs elismerésben részesített.

A szépen illusztrált, angol nyelvű összefoglalóval ellátott kötet 150 évet fog át, Nagy Károly 1840-es földgömbjétől a Kartográfiai Vállalat utolsó szétszedhető földgömbjéig. Benne szerepel a térképtörténetészek által ismert mind a 102 nyomtatott magyar glóbusz. A kötet DVD-melléklete az ELTE Térképtudományi Tanszéke munkatársainak, GEDE MÁTYÁSNAK és KOLLÉGÁINAK, MÁRTON MÁTYÁS, NEMES ZOLTÁN, UNGVÁRI ZSUZSANNA munkáját dicséri. Nekik köszönhető, hogy a kiállításon megismert 102 magyar földgömb közül 72 nagyítható és körbeforgatható, virtuálisan kézbe vehető formában tárol elénk – lehetővé téve, hogy a Google Earth alkalmazásához kapcsolódva összevethessük a régi földrajzi térképeket a mai Föld képével. Például, hogy megtaláljuk a korabeli földrajzi nevek napjainkban használt megfelelőit. A DVD az egykori földrajzi feladatgyűjteményeket, a földgömbökkel kapcsolatos gyakorlatokat is kínálja az olvasóknak. Ismereteim szerint ehhez hasonló kiadvány a térképirásban még sehol sem látott napvilágot. Meggyőződésem, hogy akik ezt a művet kézbe veszik, a DVD-mellékletet használják, különleges forrásértékű élményt kapnak.

KLINGHAMMER ISTVÁN

DÁVID BEÁTA – BARNA ILDIKÓ – BÓNA VERONIKA – HEGEDŰS RÉKA – IZSÁK ÉVA:
A rendszerváltás családtörténetei – Huszonöt év Budapest árnyékában
L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2016, 164 p.

„Márpedig semmi sem olyan homályos, mint amiben élünk. Majd csak a 20 vagy 30 évvel utánunk jövők fogják tudni megmondani, kik és mik vagyunk most. És nekik is többféle magyarázatuk lesz.” Paul Ricœur

A rendszerváltás családtörténetei – Huszonöt év Budapest árnyékában című, a L'Harmattan Kiadó gondozásában 2016 őszén megjelent és bemutatott, öt kiváló szociológus – DÁVID BEÁTA, BARNA ILDIKÓ, BÓNA VERONIKA, HEGEDŰS RÉKA, IZSÁK ÉVA – által jegyzett könyv ritka tudományos kihívás eredménye, ugyanis egy negyed évszázaddal ezelőtt zajlott kutatás ideiglenesen elvarrt szálát fonták tovább. LOSONCZI ÁGNES

iskolateremtő szociológus az MTA Szociológiai Intézetének keretein belül 1988 és 1990 között zajló Társadalmi változások – Életfordulók témakörben indított „Gyerekvárás, születés, születés” című szocio-demográfiai kutatásának 25 évvel későbbi folyománya jelen könyv és az azt megalapozó három éves „*A rendszerváltás megszületett és meg nem született gyermekei: a születés szocio-kulturális körülményeinek hatása a demográfiai folyamatokra*” című OTKA-kutatás.

Jelen könyv több szempontból is hiánypótló. Az 1989/90-es politikai fordulat negyed évszázad során tapasztalható társadalmi, demográfiai hatásait multidiszciplináris eszközökkel vizsgáló

kutatások száma elenyésző. Habár a politikai, gazdasági, társadalmi változásokkal számtalan értékes, nagy ívű kutatás foglalkozott, az egyéni életutakban, a biztonság-bizonytalanság dichotómiájában leképeződött befolyásának, valamint az átlagember jelenében és – legfőképp – jövőjében bekövetkezett átrendeződés fokának mélyreható szociológiai vizsgálata a könyv megjelenéséig váratott magára.

A fejlett nyugat-európai térség, a kelet- és közép-európai egykori szocialista országok, köztük Magyarország népessége évtizedek óta a demográfia apály állapotában van. A népességszám csökkenése, a lakosság gyorsuló ütemű elöregedése, a házasságok számának redukálódása, szülérségük gyengülése, ezzel párhuzamosan a válások gyakoribbá válása, az individualizáció, elmagányosodás – társas magányt is beleértve – képezik modern társadalmunk legegétőbb konfliktusforrásait. A könyvben részletezett tudományos megállapítások azért (is) hiánypótlóak, mert e súlyos problémahalmaz hátterét, mozgatórugóit, főbb ok-okozati tényezőit, szabályrendszerét vizsgálja induktív következtetések levonásával az ország egyik legmélyrehatóbb változásán átment térségének számító Budapesti Agglomeráció nyolc városában (Cegléd, Dabas, Dunaharaszti, Érd, Monor, Százhalombatta, Szigethalom, Szigetszentmiklós).

A rendszerváltással az egyéni életeteket, életutakat befolyásoló tényezőket vizsgálva egyrészt a személyes szabadság súlya növekedett nagymértékben, emellett azonban a Kádár-korszak relatív biztonságérzetének egyértelmű csökkenésével az egyéni, családi, közösségi és makrotársadalmi szintre észrevétlenül beszivárgó bizonytalanság is erősödött. Ezzel párhuzamosan az elmúlt huszonöt évben a társadalmi rendszerek egykoron alapját képező családok, közösségek felől egyre inkább az individuumot középpontba helyező modell épül(t) ki sőt, a társadalmi, jövedelmi egyenlőtlenségek látványos kiéleződése is úgyszintén fontos attribútummá vált. Az olvasó számára az előzőekben felsorolt változások hátterében megbúvó okok, valamint a családok életében történt változások, azok magyarázatai világossá válnak.

A szerzők által kitűzött kutatási célok szerteágazóak, azonban a Losonczy-féle 1988-as és 1990-es vizsgálatok fókuszait vállaltan vezérfonalnak tekintették. Elsősorban a rendszerváltás – mint a 20. század Kelet- és Közép-Európájának fő történelmi töréspontja, új vizsgálódási referenciapontja – következtében bekövetkező lényeges

társadalmi történéseket a mindennapokat megélt és a politikai változásokat saját bőrükön tapasztaló családok, egyének szemszögéből mutatják be. Külön kiemelendő a család, mint a kutatások alapegységének jelentősége, ugyanis jelenlegi kapcsolatdeficitese, egyénközpontú társadalmunkban egyre kevésbé kerül reflektorfénybe a tradicionális, egészséges társadalmak alapjának számító közösségi egység.

A könyv számos kérdésre keresi és találja meg a választ: Milyen ma a rendszerváltást környező években született fiatalok biztonságérzete, és vajon milyen volt édesanyáiké huszonöt évvel ezelőtt, amikor ők születtek? Hogyan függ össze a társadalmi és az egyéni biztonság a fiatalok és a szülők életében? Vajon a szülők azt mondják-e, csinálják-e, amit valójában gondolnak a gyermekvállalásról és mit üzennek gyermekeiknek?

Metodikáját tekintve a kutatás vállaltan viszszanyúl a negyed évszázada végzett társadalmi vizsgálat induktív, interdiszciplináris megközelítéséhez, tehát a makrotársadalmi folyamatok megértéséhez az egyéni/családi szinten végzett vizsgálatokon, méréseken keresztül jutottak el. Két generáció két különböző életszakaszának szocio-demográfiai felmérését végezték ún. szociológiai longitudinális panelkutatással. Ennek erőssége a szándékok, tervek megvalósulásának követése, a különböző életutak dokumentálásának lehetősége.

A kutatás névuma az egy emberöltő alatti változások feltárását, bemutatását és magyarázatát lehetővé tevő három különböző időpontban zajló, nagyjából azonos számú résztvevő megkérdezésén alapuló, ugyanazon helyeken zajló mintavétel. Az első kettő a Losonczy Ágnes vezette kutatás keretében zajlott 1988-ban és 1990-ben, míg a harmadik hullám 2012-ig váratott magára.

A könyv egyik legértékesebb fejezete a „Kétgenerációs életutak Budapest árnyékában, térben és időben” címet viseli. Itt az olvasó betekintést nyerhet a vizsgálatba bevont nyolc, a főváros közvetlen közelében lévő agglomerációs település társadalmába, az ott élő „átlagemberek” életeibe. A mintatelepülések a rendszerváltás időszakában kedvezőtlen demográfiai mutatókkal rendelkeztek, tehát problematikusságuk okán esett rájuk a választás. Huszonöt év elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy a városok különböző fejlődési pályákra álljanak, egyesek az Agglomeráció kifejezetten sikeres, mások stagnáló, kevésbé sikeres alvóvárosokká váltak, amely fejlettségi szint szintén fontos befolyásoló tényezője az ott élők életútjainak, sikereinek, avagy kudarcai-

nak. A könyv talán legérdekesebb részegysége a nyolc település minitörténeteit szedi csokorba. Az itt felkeresett összesen 300 megkérdezett által elmesélt sztorikat a kutatásban részt vevők városi szinten egységes történetekké gyúrták, ezáltal adott települést leginkább jellemző családtörténeteket olvashatunk, objektív képet kapva az ott élő (jelenleg) középkorú anyák és apák biztonságérzetének változásáról, a családokat összetartó vagy szétválasztó erőkről, valamint a közben felnőtt gyermekeik életútjairól, a siker vagy esetleges kudarc mögötti okokról, jövővel kapcsolatos pozitív, avagy félelmekkel teli hozzáállásukról.

Érdekes és új megállapításokat részletez a biztonság hét dimenziójával (munka, otthon, jövő, párkapcsolat, családi kapcsolatok, baráti kapcsolatok, testi-lelki egészség) foglalkozó fejezet. Az olvasó átfogó képet kaphat egyrészt a rendszerváltás időpontjában fiatal anyák és apák, másrészt a negyed évszázadnyi tudást, tapasztalatot, bölcsességet szerzett ugyanezen csoport tagjai, harmadrészt a rendszerváltozás környékén született, az Y-generációt alkotó új, csendes korosztályhoz tartozó fiatal felnőttek biztonság és/vagy bizonytalanságérzetéről. Az eredmények egyértelműen alátámasztják a jelenben élők bizonytalanságának, a reménytelenség

fokának növekedését, ezen kívül a „rendszerváltás gyermekeire” jellemző konformitás, passzivitás, apolitikus attitűd és apátia háttérében álló tényezőket és ezek jellemzőit. A szülői generáción belüli markáns változások nyomon követése és a szülő-gyermek generációk összehasonlítása válik lehetővé.

Összegezve a fentieket, a LOSONCZI ÁGNES vezette kutatások megállapításait összegző „kék” és „zöld könyv” folyamányaként megjelent, az 1990-es évek eleji kutatási elveket, célokat, eszközöket átörökítve és megújítva használó kutatás eredményeképp 2016 októberében bemutatott *A rendszerváltás családtörténetei: Huszonöt év Budapest árnyékában* című „lila” könyv a jelenlegi szocio-demográfiai kutatások kiemelkedően értékes példája. A kötet egy olyan korba ad betekintést, ahol a biztonságot egyik pillanatról a másikra bizonytalanság váltotta fel, ahol negyed évszázad társadalmi változásait átlagos életutat bejárta szülők és gyermekeik elbeszélései alapján, speciális optikán keresztül vizsgálhatjuk és vonhatjuk le akár saját életünkbe is integrálható tanulságait. A művet a szerzők mély tiszteletük jeléül az ötletgazdának, Losonczi Ágnesnek ajánlják.

HALÁSZ LEVENTE

NAGY EGON:

A román-magyar határrégió és határ menti együttműködések a Kárpátok Eurorégióban

Presă Universitară Clujeană, Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár, 2015

E recenzió szerzője, mint rutinos „könyvismertető” tisztában van azzal, hogy az ismertetések esetében az általános jellegű következtetéseket az írás legvégeén szokás levonni. Akadhatnak persze kivételes esetek is, és számomra egyértelműen ilyen képez NAGY EGONnak, a Babes-Bolyai Tudományegyetem földrajz szakos adjunktusának, a Magyar Földrajz Intézet igazgatójának jelenlegi munkája, amelyről előre merem bocsátani a kijelentést: kiváló könyvet tart kezében az olvasó. A tudományos nyelvezet lehet, hogy számos érdeklődőt elriaszt, ugyanakkor bárki, aki Partium közelmúltbeli és napjainkban is jelen lévő földrajzi és társadalmi jelenségeiről komplex összefoglaló képet akar kapni, alapkönyvként tarthatja számon. Felfogható szakönyvként, szakmai kézikönyvként, ugyanakkor azok sem fognak benne csalódní, akik legfeljebb egy-egy tematikus fejezetet olvasnának csak el tudományos dolgozat, vagy igencsak

gyakorlati pályázat elkészítése céljából. Akár adatbázisként is felfoghatjuk, az általa nyújtott információhalmaz komplexitásának tükrében, ugyanakkor jóval több is ennél. A szerző első sorban társadalom-földrajzos szakember, de más területeken is jelentős műveltséggel rendelkezik, és ennek elemeit igyekszik munkájába is beépíteni. Ahhoz viszont, hogy ezen álláspontomat megindokoljam, sorba kell vegyük a kötet gazdag tematikáját.

Az európai régiókkal, ezek elméleti és gyakorlati jellemzőivel, egységként történő működésükkel és sajátos problémáikkal foglalkozó regionális tanulmányok lassan, de biztosan új interdiszciplináris tudománnyá nővik ki magukat, hasonlóan a nemzetközi kapcsolatokhoz és az ebből fakadó más új társadalomtudományos ágazatokhoz. Külön szakfolyóiratokkal és doktori iskolákkal is rendelkezik már ez a szakterület, és praktikus oldala sem elhanya-

golandó – az Európai Unió euró milliárdokat ajánl fel pályázati pénzek formájában regionális fejlesztésekre – ugyanakkor térségünkben még sem az empirikus tudás, sem pedig a gyakorlati lehetőségek kihasználása terén nem beszélhetünk fejlett regionális gondolkodásról. Ennek a jelenségnek a megváltoztatásához járul hozzá – a körülmények miatt szerény, de egyáltalán nem elhanyagolandó módon – Nagy Egon kötete mint egyfajta alapkönyv bármely, a határ menti együttműködésekben érdekelt intézmény vagy magánszemély számára.

Túl a gazdag bibliográfián – megnézve a listát, úgy tűnik, a szerző minden, relevánsnak számítható könyvet felkutatott, a magyar nyelvű kulturális közegben mindenképp – kiemelendő a módszertan interdiszciplinaritása. A téma komplexitásából is fakadóan – legalábbis a szerző igyekszik kiaknázni minden olyan témát, mely a román-magyar határrégió kapcsán felmerülhet, a nemzetiségi megoszlás kérdésétől a környezetvédelemig – az alkalmazott módszertan is sokszínű és komplex, alkalmazásában igényes, leírásaiban teljességre törekedő. Térkép-elemzés, statisztika elemzések, kérdőívek, diagramok által történő ábrázolás, társadalomtudományos elméletek alkalmazása – például a határrégió-modell alkalmazása – még nem fedi le teljesen a szerző által alkalmazott módszerek teljes spektrumát. Különösen kiemelném „A társadalmi-gazdasági jellegű területi eltérések kimutatása faktoranalízis útján” című fejezetet.

A szerző néhány hipotézist állít fel, amelyeket a kötet végén igazol. Ezek közé tartozik, hogy a pozicionális perifériahelyzet a román-magyar határ vonatkozásában társadalmi-gazdasági perifériahelyzetet is eredményez. A több területi tényező egymáshoz közeledése, ha gazdasági növekedéssel nem is jár, de a kohéziót egyértelműen erősíti, valamint az idő előrehaladtával nem csökken az együttműködési kedv és hajlandóság a határ menti partnerekkel. Tartalmi szempontból nézve a kötet kilenc nagy, tematikus fejezetre oszlik. Az első ezek közül magának a határmenti régióknak a fogalmát értelmezi, ez esetben a negyedik alfejezetet emelném ki első-

sorban, mely a romániai ide vonatkozó törvénykezést ismerteti. A második fejezet kimondottan a Kárpátok Euro régió jellemzőit mutatja be, itt külön alfejezetet kapnak a környezeti konfliktusok, ezek közül is kiemelten a Szamos szennyezése. A bemutatás „sűrűjébe” vágnak a következő fejezetek: a harmadik a határmenti romániai és magyarországi megyék demográfiai szerkezetét mutatja be, a rendelkezésre álló statisztikai adatok tükrében a teljességre törekedve. Külön fejezet elemzi a településhálózat sajátosságait – itt a történelmi ismeretek gazdagságát szeretném kiemelni.

A „Határmenti megyék gazdaságának főbb jellemzői”, „A határrégió modellje”, valamint „A társadalmi-gazdasági jellegű területi eltérések kimutatása faktoranalízis útján” fejezetek magukért beszélnek, közülük az első fejezet esetében a határállomások szerepének újraértékeléséről szóló alfejezetet érdemes a leginkább kiemelni. A két metodológiai fejezetet követően a szerző határon átnyúló kapcsolatok lehetőségeit és kockázatait vizsgálja meg, elsősorban a Kárpátok Euro régió mint egység vonatkozásában, külön hangsúlyt fektetvén Szatmár és Bihar megyére. A legutolsó fejezet pedig egy a határmelletti települések vezetőinek körében elvégzett felmérés tükrében értékeli a határ menti együttműködés főbb jellemzőit, lehetőségeit és nehézségeit. Külön kis alfejezetet kap Biharkeresztes határ menti integrációja, amely kapcsolatépítésben és a gazdasági potenciál érvényesítésében áll, amit végkövetkeztetések zárnak. A közjót szolgáló regionális együttműködés elmélyítése az itt élő helyi közösségeken múlik.

A kötet szakmaisága illusztrálja, hogy Nagy Egon nem véletlenül volt Bolyai-ösztöndíjas a regionális fejlesztések témájában. Könyve is figyelemre, elolvasásra méltó, és nem tartom kizártnak, hogy műfajában alapkönyvé válik. Erre van idő, hiszen csak nemrég, 2015-ben jelent meg. Meglátjuk, hogy ha így lesz, ehhez nagyobb reklámot kellene kapnia a kötetnek. Addig, ha egyetlen egy szóval kellene a könyvet jellemezni, az a következő lenne: alapos.

LAKATOS ARTUR

SZILASSI PÉTER:

Etiópia geográfus szemmel – Ami a bulvárhírekből kimaradt

Panoráma Kiadó, Budapest, 2014, 208 p.

Ez év őszén az Érdi Földrajzi Múzeumban tartott, az 1956-os forradalom és a földtudományok kapcsolatával foglalkozó konferencia keretében adta át Társaságunk elnöke a Teleki Sámuel-érmet SZILASSI PÉTERnek, a Szegei Tudományegyetem Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszékének docensének. A kitüntetett többek között annak tragikus eseményeiről ismertté vált etiópiai expedíciónak volt a tagja, amelynek útja során egy geográfus, FABIÁN TAMÁS (a szerző tanszéki kollégája), valamint egy orvos, SZABAD GÁBOR terroristák támadásának áldozata lett. Erről természetesen a szenzációhajhász sajtó sokat írt, amiben rengeteg tévedés is volt, de arról nem esett szó, hogy mi is volt az út célja. Ahogy a szerző írja: „Fontos hangsúlyozni, hogy utunk nem kalandtúra volt. Egyáltalán nem vagyunk adrenalinfüggők, nem volt célunk a veszély keresése. Nem szerepelt a terveink között hegy- vagy sziklamászás, vadvízi evezés és más extrém sport sem. Mi Etiópia természeti, kulturális látnivalóit, egyedi, semmihez sem fogható sajátosságait szerettük volna megtekinteni, dokumentálni és megérteni, a szükséges alapos felkészülés után... hónapokon át szerveztük, terveztük az UTAZÁST, amely mindannyiunk évek vagy évtizedek óta dédelgetett álma volt”. A tragédia az út utolsó szakaszában, Danakilföldön már játszódtott le, amikor az újonnan érkezett kollégákkal, utazókkal kibővült csapat már szétvált. Öten elindultak az Erta Ale híres vulkánvidéke felé, míg a szerző egyik úitársával, a kiváló középiskolai tanárral, GRUBER LÁSZLÓVAL már hazafelé tartott, így nekik nem kellett átélniük azokat a szörnyű percek... A könyv természetesen kitér a tragédia körülményeire, és miközben méltatja az áldozatul esetteket, arra is rámutat, hogy a sajtóban megjelent, az utazókat hibáztató írások téves információival szemben egyáltalán nem a könnyelműség, hanem a kiszámíthatatlan véletlen okozta a tragédiát. És itt, a nagy civilizáció közepén a távoli tájaktól rettegek azt se feledjék, hogy európai fővárosok utcáin is bármikor bármelyikünk ugyanígy egy gonosz terrortámadás áldozatául eshet.

Társaságunk legújabb kitüntetteje, SZILASSI PÉTER azonban nemcsak utazott Etiópiában társaival, hanem arra is vállalkozott, hogy a látottakat közkinccsé tegye. Könyve írásakor a legjobb magyar elődök által meghonosított hagyomá-

nyokat követve arra törekedett, hogy a kalandok ismertetésében is bővelkedő színes útleírást egyesítse a szakkönyv szikár szaktudományosságával. Ezt alapjában véve sikerrel valósítja meg, így a könyv egyszerre olvasmányos, ugyanakkor a földrajzi ismeretek terjesztője is. Ezt azért is meg kell becsülnünk, mert egyrészt az igényes útleírás, mint műfaj lényegében kiveszőben van, vagy legalábbis olyan ritka, mint a fehér holló... Helyét átvették a sokszor magamutogató blogok, amelyek sajnos nem ritkán tele vannak földrajzi sületlenségekkel, pongyola fogalomhasználattal.

A könyv időrendi sorrendben, a megtett utat követve idézi fel az út során tapasztaltakat, és ad az adott látnivaló jellege alapján egy-egy tematikus összefoglalást. A szerző sokszor rácsodálkozik a látottakra, ennek eredménye pl. még a könyv elején a közlekedés mindennapi viszontagságainak igen szemléletes leírása, vagy az olcsóbb szálláshelyek és társadalmi környezetük jellemzése. Földtudományi szempontból legérdekesebbek talán a nemzeti parkokról és a világörökségekről szóló leírások, amelyek egyúttal lehetővé teszik a fentebb már említett földrajzi-földtani ismeretterjesztést is pl. a lemeztektonikai vonatkozások vagy a kőzetmorfológiai jelenségek bemutatásával. Szerencsésnek mondható, hogy a természeti csodák ismertetését többnyire egy jelentősebb település vagy kulturális emlék bemutatása követi, és mivel a szerző a szubjektív érzelmek kinyilvánítását sem kerüli el, így a könyv nem válik egyhangúvá és túlzottan szakmaivá.

A könyv tehát végigvezeti az olvasót Etiópia leghíresebb és leglátványosabb természeti és kulturális értékein. Megismerhetjük az Awash Nemzeti Park szavannáit, vulkánvidékét és hőforrásait, Babile környékének gránitformáit, a táguló árokrendszer különleges tavait, a Nílust tápláló Tana-tónak és környékének érdekességeit, az ország „tetejének”, a magasföldnek, és különösen annak legmagasabb részének, az erőzión felszabdalt Simien-hegységnek a vulkáni képződményeit, Mekele környékének Arizonára és Utahra emlékeztető homokkőtornyait. És persze a sajátos arcú és hangulatú településeket Harartól Lalibelán, Gondar és Akszúmon át Mekeléig, amelyek helyenként különleges kulturális értékekkel rendelkeznek, sőt világörökségekkel dicsekedhetnek. Közben természetesen képet kapunk az ország történelmének

legfontosabb időszakairól, azok eseményeiről is. A könyv végén még megismerkedhetünk magyar utazóknak a térség feltárásában, megismertetésében játszott szerepével, továbbá az Etiópia csodái iránt részletesebben érdeklődők bőséges irodalomjegyzékét is találhatnak. Afféle függelékként pedig az út során látott és megfigyelt állatvilágról ad tételes fajlistát VIZLER CSABA, az expedíció biológus tagja. A leírtakat természetesen számtalan szép színes fénykép és több térkép, valamint ábra egészíti ki.

Persze a könyv értékei mellett azért említjük meg, hogy bizony néhány apróbb hiba is tetten érhető, amelyek talán elkerülhetők lettek volna. Csak példaként néhányat kiragadva: a magassági öv neve a szövegben woyna dega, a térképen Weina Dega; a joggal Etiópia „fekete aranyának” nevezett kávé két híres faja közül az egyik latin neve a szövegben és a kávétermesztés területeit bemutató térkép címében *Coffea canephora*, ugyanakkor viszont a térkép jelmagyarázatában *Coffea robusta* stb. Helyenként elő-előfordulnak a szövegben ismétlődések is, és nem igazán érthető, miért volt szükség a 90 lábjegyzetre;

vannak köztük feleslegesek, amelyek nyugodtan elhagyhatók lettek volna, érdemi információt tartalmazó túlnyomó többségüket viszont a szerző a szöveg részeként is megírhatta volna, nehéz kitalálni, mi indokolta, hogy lábjegyzetbe kerültek. Itt-ott a nyelvhasználat is lehetne igényesebb; ugyanakkor más esetekben szellemes nyelvi fordulatok jelennek meg, közülük talán egyet érdemes kiemelni: „minden igénytelenséget kielégítő” szállás. Amit még muszáj szóvá tenni: rettenetesen hiányzik a könyvből egy nagyobb méretarányú, legalább egy egész oldalt kitöltő részletesebb térkép Etiópiáról.

De ezek a kisebb hibák eltörpülnek a könyv értékei mellett, és összefoglalva elmondható, hogy SZILASSI PÉTER könyve egy magyarok által alig-alig ismert távoli afrikai országot és világot ismertet meg az olvasóval érdekfeszítően és a tudományos ismeretterjesztés általános szintjét meghaladóan, kitűnő segédkönyv a regionális földrajz oktatásához, és a nehézségek őszinte ecsetelése ellenére alighanem kedvcsináló az odautazni szándékozók számára.

HORVÁTH GERGELY – KARANCSI ZOLTÁN

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

ALAPÍTVÁ: 1872

Tisztikar

Elnök: GÁBRIS GYULA professor emeritus

Tiszteletbeli elnök: PAPP-VÁRY ÁRPÁD ny. egyetemi tanár

Alelnökök: KOVÁCS ZOLTÁN akadémikus, kutatóprofesszor, tsz. egyetemi tanár;

MICHALKÓ GÁBOR tudományos tanácsadó, egyetemi tanár

Főtitkár: MARI LÁSZLÓ egyetemi docens

Titkár: ERŐSS ÁGNES geográfus

Ügyvivő: HEILING ZSOLT

Felügyelőbizottság elnöke: TINER TIBOR tudományos főmunkatárs

Választmány

AUBERT ANTAL szakosztályelnök, intézetigazgató	KOROMPAI ATTILA ny. egyetemi docens
BAKOS MÁRIA középiskolai tanár	KUBA GÁBOR iskolaigazgató
BUIDOSÓ ZOLTÁN főiskolai tanár	KUBASSEK JÁNOS múzeumigazgató
CSAPÓ TAMÁS tsz. főiskolai tanár	KUNOS GÁBOR szakosztályelnök, villamosmérnök
DÁVID LÓRÁNT osztályelnök, tsz. főiskolai tanár	KÜRTI GYÖRGY iskolaigazgató
DOBOS ANNA főiskolai docens	LENNER TIBOR egyetemi docens
DOROGI LÁSZLÓNÉ középiskolai tanár	LERNER JÁNOS osztályelnök
EGEDY TAMÁS tudományos főmunkatárs	LÓCZY DÉNES tsz. egyetemi tanár
FARSANG ANDREA egyetemi docens	M. CSÁSZÁR ZSUZSANNA osztályelnök, egyetemi docens
FRISNYÁK SÁNDOR ny. egyetemi tanár, osztályelnök	MÁJAI CSABA osztályelnök
GERHARDTNÉ RUGLI ILONA szerkesztő	MAKÁDI MARIANN szakosztályelnök, főiskolai docens
GRUBER LÁSZLÓ középiskolai tanár	MUCSI LÁSZLÓ osztályelnök, egyetemi docens
GYENIZSE PÉTER egyetemi docens	NAGY BALÁZS egyetemi docens
GYŐRI RÓBERT tsz. egyetemi docens	OROSZI VIKTOR egyetemi adjunktus
GYURICZA LÁSZLÓ osztályelnök, egyetemi docens	PAP NORBERT osztályelnök, tsz. egyetemi docens
GYURIS FERENC egyetemi adjunktus	PÁL VIKTOR egyetemi docens
HANUSZ ÁRPÁD egyetemi tanár	RADICS ZSOLT egyetemi adjunktus
HEVESI ATTILA osztályelnök, ny. egyetemi tanár	SIMON GYÖRGY középiskolai tanár
HORVÁTH GERGELY főiskolai tanár	SISKÁNÉ SZILASI BEÁTA egyetemi docens
HUSZTI ZSOLT osztályelnök, intézetigazgató	SUBA JÁNOS szakosztályelnök, térképész
ILLÉS SÁNDOR alapítványi elnök	SZALAI KATALIN főiskolai docens
JANKÓ ANNAMÁRIA térképész, igazgató	SZILASSI PÉTER egyetemi docens
JENEY LÁSZLÓ egyetemi adjunktus	SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI IRÉN osztályelnök, tudományos tanácsadó, egyetemi tanár
KARANCSI ZOLTÁN tsz. egyetemi docens	TEPERICS KÁROLY osztályelnök, egyetemi adjunktus
KARÁTSON DÁVID szakosztályelnök, tsz. egyetemi tanár	TIMÁR JUDIT osztályelnök, tudományos főmunkatárs
KIS ÉVA tudományos főmunkatárs	TÓTH ANTAL osztályelnök, főiskolai docens
KIS JÁNOS középiskolai tanár	TRÓCSÁNYI ANDRÁS szakosztályelnök, tsz. egyetemi docens
KISS EDIT ÉVA tudományos tanácsadó, egyetemi tanár	VIZI ISTVÁN osztályelnök
KLINGHAMMER ISTVÁN szakosztályelnök, akadémikus	VIZY ZSOLT középiskolai vezetőtanár
KOCSIS KÁROLY intézetigazgató, akadémikus	
KÓKAI SÁNDOR tsz. főiskolai tanár	

**A Közgyűlés által megválasztott tiszteleti tagok a Magyar Földrajzi Társaság
Választmányának örökös tagjai.**

Krónika

Emlékkő és emléktábla Cholnoky Jenő tiszteletére – RYBÁR OLIVÉR	85
Lóki József 70 éves – SZABÓ SZILÁRD	87

Irodalom

Pliháal Katalin: Nyomatott magyar föld- és éggömbök 1840–1990 – KLINGHAMMER ISTVÁN	89
Dávid Beáta–Barna Ildikó–Bóna Veronika–Hegedűs Réka–Izsák Éva: A rendszerváltás családtörténetei – Huszonöt év Budapest árnyékában – HALÁSZ LEVENTE	91
Nagy Egon: A román-magyar határrégió és határ menti együttműködések a Kárpátok Eurorégióban – LAKATOS ARTUR	93
Szilassi Péter: Etiópia geográfus szemmel – Ami a bulvárhírekből kimaradt – HORVÁTH GERGELY –KARANCSI ZOLTÁN	95

TÁMOGATÓINK:

Kiadja a MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
A Nemzeti Kulturális Alap és a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával
A kiadásért felel: Mari László
Tördelés és nyomdai előkészítés: Bonex Press Kft.
Borítóterv: Liszi János
Nyomdai kivitelezés: Heiling Media Kiadó Kft.
Telefon: (06-1) 231-4040
Készült 350 példányban
HU ISSN 0015-5411